

Broedvogelonderzoek in het Rozenwaterveld

1985-1987, 2005-2011 en 2018-2021

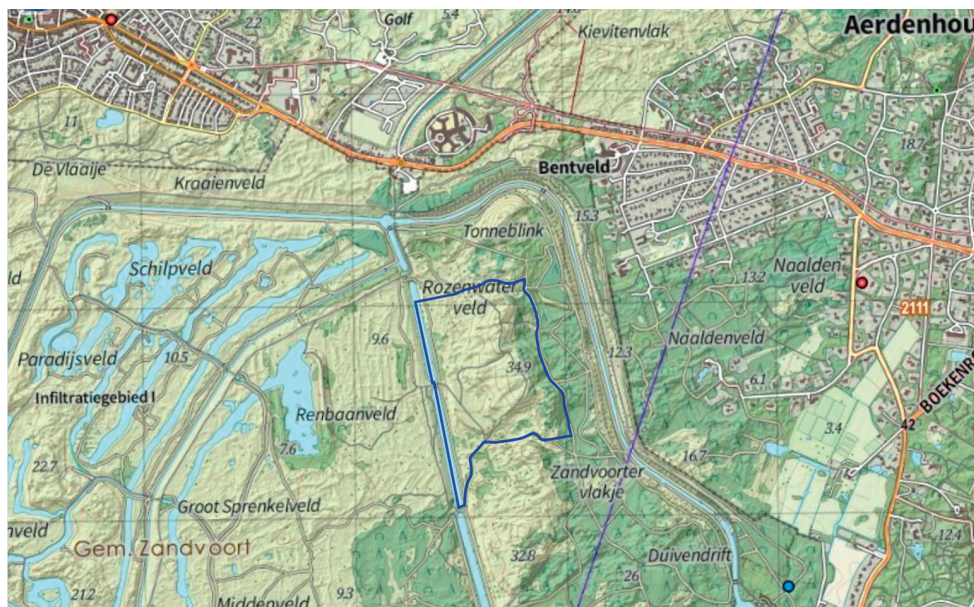
In de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) ligt een lange telgeschiedenis wat betreft broedvogelinventarisaties. Al in de jaren zestig inventariseerden leden van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland daar gebiedjes, of het gehele gebied. Van het Rozenwaterveld zijn inventarisaties uit de jaren zeventig bekend. In dit artikel geef ik een overzicht van de perioden waarin broedvogels in het Rozenwaterveld zijn geïnventariseerd volgens de BMP-methode. In de tekst wordt gesproken over ‘de eerste periode’ (1985-1987), ‘de tweede periode’ (2005-2011) en ‘de derde periode’ (2018-2021). In deze 36 jaar sinds de start in 1985 zijn tijdens 14 inventarisatiejaren van 72 vogelsoorten territoria vastgesteld.

■ Marcel Slaterus

Het Rozenwaterveld

Het Rozenwaterveld ligt in het noorden van de AWD, vlak bij de duiningang ‘Zandvoortselaan’ (zie afbeelding 1). Het oostelijke deel van het gebied bestaat uit binnenduin, het westelijke wordt ge-

rekend tot het middenduin. Langs het Van der Vlietkanaal, de westgrens, bevindt zich een bomenrij van hoge populieren met her en der als ondergroei dichte of halfopen struwelen. De bossen in het binnenduin zijn overwegend

AFBEELDING 1: Het Rozenwaterveld. Bron: Sovon Avimap

dennenbos, maar er zijn smalle stroken met loofbomen. Aan de westkant van dit oostelijke bos ligt een duinenrij met tot 35 meter hoge duintoppen. Ook deze duinenrij is deels begroeid bos. Aan de zeekant van deze duinenrij ligt een open duinhelling. Op de hogere, drogere plekken groeien helm, andere grassen en lage struiken – waaronder duinroosje – en er zijn ook onbegroeide zandplekken. Dit terrein loopt min of meer geleidelijk af tot aan het kanaal. Langs het kanaal groeit een bescheiden strook duinriet. In het noordwestelijke deel van het gebied zijn niet ondergeschoven bunkers uit de Tweede Wereldoorlog aanwezig.

De eerste broedvogelinventarisaties

De oudste inventarisatiegegevens die ik vond, dateren van 1973. Toen deed J. Odink een broedvogelinventarisatie in het noordelijke deel van het Rozenwaternveld. Odink noemt dertig soorten broedvogels. Op de lijst (zie afbeelding 2) prijken Tortelduif (3!), Heggemus en Vlaamse Gaai, vogels die allang niet meer zo genoemd worden. Het aantal broedparen Zomertortel (vroeger: Tortelduif) is in Nederland inmiddels met

meer dan 90% afgenomen en als je een Zomertortel tegenkomt in onze regio, dan mag je in je handen wrijven.

Andere vroege broedvogelinventarisaties in het Rozenwaternveld dateren uit 1975 en 1976. Deze inventarisaties werden gedaan door A. Antonisse, K. Beylevelt, T. Beylevelt, F. Bloem, G.H. Bol, J.G. Kluiters, W. Pompert en A.A. Vaandrager. Zij telden een groter gebied dat ook Vinkenveld en Adams stort omvatte. Zij publiceerden hun waarnemingen in een tabel zonder onderscheid te maken tussen de verschillende deelgebieden (zie afbeelding 3). Dat dit oude telgegevens zijn blijkt niet alleen uit namen als Goudhaantje, Glanskopmees en Sprinkhaanrietzanger, maar ook uit de aanwezigheid van Scholekster, Kievit, Wulp en Tureluur als duinbroeders. De oplettende lezer zal ook hebben opgemerkt dat bij verschillende soorten geen aantal wordt gegeven en bij andere een schatting met onder- en bovengrens. Deze vroege inventarisaties werden gedaan met de 'Bloem-methode', een methode die in onze regio was uitgedacht door mede-oprichter van onze Vogelwerkgroep Freek Bloem. De begin

Broedvogellijst 1973.

Wilde Eend	x	paar	Nachtegaal	4	paar
Houtsnip	1	"	Roodborst	8	"
Houtduif	7	"	Zwartkop	2- 3	"
Tortelduif	3	"	Fitis	16	"
Koekoek	1	"	Tjiftjaf	1	"
Bosuil	1	"	Koolmees	9	"
Groene Specht	1	"	Pimpelmees	5	"
Gr. Bonte Specht	3	"	Glanskop	2	"
Boompieper	3	"	Staartmees	1	"
Winterkoning	3	"	Boomkruiper	2	"
Heggemus	5	"	Vink	10	"
Grote Lijster	1	"	Spreeuw	4	"
Zanglijster	4	"	Kauw	x	"
Merel	5	"	Ekster	x	"
Gekr. Roodstaart	2	"	Vl. Gaai	x	"

AFBEELDING 2: Broedvogellijst uit 1973

jaren tachtig landelijk geïntroduceerde Broedvogelmonitoring-methode (BMP) van Sovon levert per soort één getal voor het aantal territoria op.

Een avifauna voor de hele AWD

In de jaren tachtig bleek dat een achteruitgang was opgetreden in de broedvogelstand. Dit was deels het gevolg van terreinbeheer. Maar er waren ook andere oorzaken. Toenmalig boswachter, wijlen Hans Vader schreef in de Fitis: 'Intussen was in 1980 de vossenpopulatie dermate gegroeid dat het duin vol raakte. Er werd toen door sommige personen gepubliceerd dat de vogelstand in de duinen erg achteruitging onder

invloed van de vossen. Dit gold vooral voor de op de grond broedende vogels'. Anderen noemden ook Zwarte Kraaien en Eksters als boosdoeners. Sommigen meenden dat het noodzakelijk was deze rovers te bestrijden. Bij de beheerder van de AWD, Gemeentewaterleidingen Amsterdam, thans Waternet, ontstond de behoefte aan cijfermateriaal om de effecten van uitgevoerde beheermaatregelen te toetsen. In 1984 werd daarom begonnen met een steekproefsgewijze inventarisatie in deelgebieden die moest leiden tot een avifauna van de hele AWD. Hans Vader maakte plannen en hij koos het Rozenwaterveld als één van de telgebieden vanwege het bijzon-

Broedvogellijst 1975+1976.

Fuut	5 paar	Gekraagde Roodstaart	10 paar
Wilde Eend	x "	Nachtegaal	24-25 "
Wintertaling	x "	Roodborst	89 "
Kuifeend	x "	Sprinkhaanrietzanger	1 "
Bergeend	x "	Zwartkop	16 "
Torenvalk	2 "	Tuinfluitier	5 "
Waterhoen	2 "	Grasmus	12-13 "
Meerkoet	8 "	Braamsluiper	1 "
Scholekster	4 "	Fitis	141 "
Kievit	6 "	Tjiftjaf	14 "
Houtsnip	5 "	Goudhaantje	4 "
Wulp	3 "	Gr. Vliegenvanger	1 "
Tureluur	1 "	Koolmees	61 "
Houtduif	53 "	Pimpelmees	29 "
Tortelduif	19-21 "	Zwarte Mees	1 "
Koekoek	6 "	Kuifmees	2 "
Bosuil	4- 5 "	Glanskopmees	19-22 "
Ransuil	2- 4 "	Staartmees	9 "
Groene Specht	7- 8 "	Boomklever	4 "
Gr. Bonte Specht	7- 9 "	Boomkruiper	14 "
Kl. Bonte Specht	3- 4 "	Rietgors	1 "
Boomleeuwerik	6 "	Groenling	10 "
Boompieper	12 "	Kneu	14 "
Witte Kwikst.	3- 4 "	Vink	28-29 "
Winterkoning	61 "	Ringmus	1 "
Heggenus	31 "	Spreeuw	19 "
Grote Lijster	5 "	Wielewaal	1 "
Zanglijster	21 "	Zwarte Kraai	x "
Merel	59 "	Ekster	x "
Tapuit	1 "	Vl. Gaai	x "
Roodborsttapuit	1 "		

AFBEELDING 3: Tellingen in 1975 en 1976

dere biotoop van met duinroosjes begroeide duinhellingen. In 1984 meldden twaalf leden van de VWGZK zich om deel te nemen aan de inventarisaties. Rond die tijd introduceerde Sovon de nieuwe BMP-methode en het merendeel van de tellers ging gebruik maken van deze methode. Een enkeling hield vast aan de oudere Bloem-methode, maar door bepaalde aspecten van de BMP-methode over te nemen in de Bloem-methode bleken de resultaten goed vergelijkbaar. Krissie Joosten was één van de tellers die in het Rozenwaterveld aan de slag ging.

Een telonderbreking en herstart

In 1987 was het grote werk gedaan. Veel tellers waren het tellen tijdelijk moe omdat ze in dezelfde periode ook voor een avifauna van West-Nederland hadden geteld. In het Rozenwaterveld werd niet meer geteld tot 2005. In zeven achtereenvolgende jaren is toen geïnventariseerd door onder andere Linda van de Pavverd, Ingrid Tigchelaar en Emmy Bulten. Na 2011 volgden zeven jaren waarin weer niet werd geteld. In 2018 deed Wim de Groot opnieuw een inventarisatie en in 2019 nam Marcel Slaterus het gebiedje van hem over. In 2021 sloten Ingrid en Linda zich weer aan.

Trends verklaren

Het is vaak lastig om te verklaren waardoor het aantal territoria van een vogelsoort in een bepaald gebied toe- of afneemt. Dat komt doordat zeer veel zaken kunnen meespelen. Hoe verleidelijk het vaak ook is om een oorzaak te noemen van een bepaalde trend, het is belangrijk om terughoudendheid te betrachten. In veel gevallen zal er, zonder verder onderzoek, weinig met zekerheid geconcludeerd kunnen worden. De volgende hoofdstukjes gaan in op de verschillen in de vogelstand tussen de drie

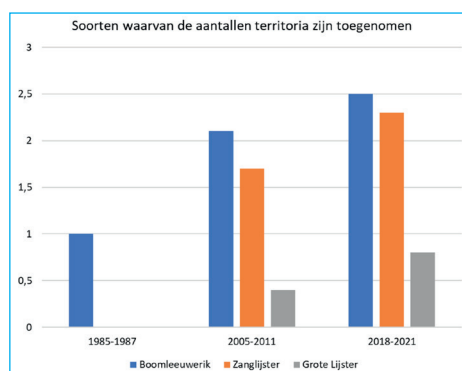
genoemde perioden. In sommige gevallen zal een plausibele verklaring voor een verandering worden gegeven. In veel gevallen zal er geen poging worden gemaakt.

Toegenomen soorten

In afbeelding 4 staan de soorten waarvan het aantal territoria in het Rozenwaterveld in de afgelopen 36 jaar is toegenomen. Per periode is het gemiddeld aantal territoria per jaar weergegeven.

De Boomleeuwerik volgt de landelijke trend. In 2011 is in de AWD, als onderdeel van een natuurherstelproject, geprobeerd enkele door stikstof verrijkte duingraslanden te herstellen, waaronder op het Rozenwaterveld. Het lijkt erop dat de Boomleeuwerik hiervan heeft geprofiteerd.

Zanglijster en Grote Lijster ontbreken in de eerste periode. Dat is opvallend want beide soorten worden genoemd in de broedvogelinventarisaties uit de jaren zeventig (zie afbeelding 2 en 3). De landelijke trend van de Zanglijster laat begin jaren tachtig een daling zien, met het dieptepunt in de eerste telperiode. Daarna namen de aantallen weer geleidelijk toe tot ongeveer het niveau in de jaren zeventig.

AFBEELDING 4: Soorten waarvan de aantallen territoria zijn toegenomen

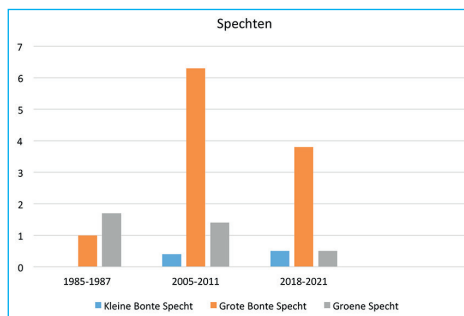
BOOMLEEUWERIK Foto: Ton Lansdaal

De Grote Lijster is een Rode-Lijstsoort. In de laatste jaren groeit de Nederlandse populatie weer licht, met name in het duingebied, maar de aantallen zijn nog altijd lager dan in de jaren zeventig en negentig.

Spechten

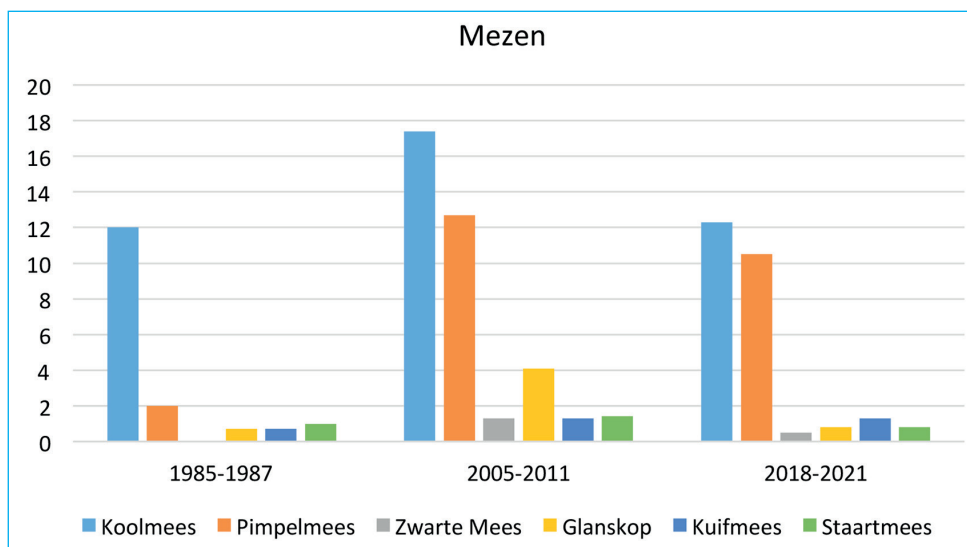
Bij de spechten zien we zowel toe- als

afnames. Het aantal broedparen van de Groene Specht vertoont landelijk vanaf de jaren tachtig een stijgende lijn waarbij de aantallen inmiddels vier keer zo hoog liggen. In het Rozenwaterveld lijken de aantallen echter gestaag af te nemen (zie afbeelding 5). De opkomst van de Havik in het duin wordt vaak als oorzaak genoemd.

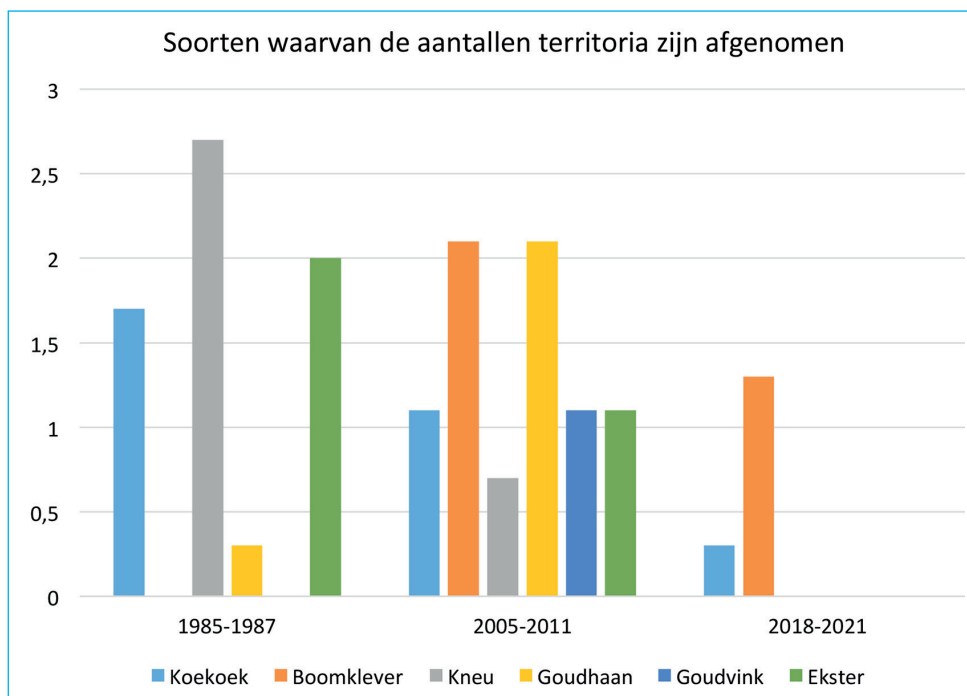

AFBEELDING 5: Spechten in het Rozenwaterveld

Ook de andere twee spechten nemen sinds de jaren tachtig toe, en zo ook in het Rozenwaterveld, waarbij de Kleine Bonte Specht wel een stuk zeldzamer is dan de Grote Bonte Specht. Opvallend is het hoge aantal territoria van Grote Bonte Spechten in de tweede periode. Dit kan mogelijk te maken hebben met de aanwezigheid van meer nestgelegenheid in die jaren. Langs het kanaal zijn in het laatste decennium veel bomen gekapt.

AFBEELDING 6: Mezen

AFBEELDING 7: Soorten waarvan de aantallen territoria zijn afgenomen

Mezen

De landelijke trendlijn voor de Kool- en Pimpelmees is sinds de jaren tachtig overwegend stijgend. Dat de aantallen in het Rozenwaterveld in de tweede periode toch hoger zijn dan in de derde periode (zie afbeelding 6) kan verklaard worden door veranderingen in het gebied (bomenkap en daardoor afname broedgelegenheid in de afgelopen tien jaar). De aantallen Koolmezen (en ook Kuifmees en Staartmees) uit de eerste en derde periode zijn ongeveer gelijk, maar opvallend is dat in de eerste periode veel minder Pimpelmezen zijn geteld dan in de laatste periode. Opvallend is ook het hoge aantal territoria van Glanskoppen in periode 2. De Zwarte Mees lijkt een 'nieuwkomer' te zijn, maar tijdens de inventarisaties in 1975 en 1976 werd al één paar geteld (hoewel onduidelijk is of dat in het Rozenwaterveld was, of in één van de aangrenzende gebiedjes).

Afgenomen soorten

Koekoek, Kneu, Boomklever, Goudhaan, Goudvink en Ekster broeden alle in lage aantallen en zijn afgenomen, of laten een wisselend beeld zien.

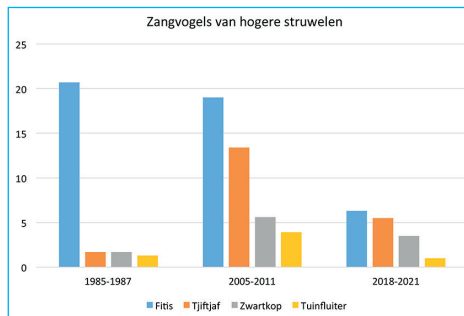
De afname van de Koekoek en de Kneu volgt min of meer de landelijke trend. Soorten die landelijk gezien juist toege-

nomen zijn in de afgelopen drie á vier decennia zijn Goudvink en Boomklever. Opvallend is dat de Goudvink pas in periode 2 verscheen als broedvogel, maar toen wel in 5 van de 7 jaren met 1 tot 2 paren aanwezig was. In periode 3 was de Goudvink weer verdwenen. Deze afname is zichtbaar in bijna het hele duingebied. Als verklaring wordt de bestrijding van Amerikaanse vogelkers genoemd, maar ook in duingebieden waar de 'bospest' nog welig tiert is sprake van een afname van deze soort. De Boomklever lijkt zich als nieuwkomer in de tweede periode te hebben gevestigd, maar de inventarisaties uit de jaren zeventig noemen de vogel ook al als broedvogel. Het landelijke beeld van de Goudhaan laat een daling in de jaren tachtig zien, vanaf circa 1995 gevolgd door een duidelijke groei van de broedpopulatie. Rond 2005 zette echter weer een daling in. De laatste jaren lijkt de broedpopulatie weer te groeien, maar in periode 3 zijn geen territoria geteld in het Rozenwaterveld. De Ekster lijkt afgenomen vanaf periode 1 en is in periode 3 niet meer broedend vastgesteld. Dit wordt in de hele AWD waargenomen en mede in verband gebracht met de komst van de Havik. Eksters zijn sinds die tijd meer en meer uitgeweken naar stedelijk gebied.

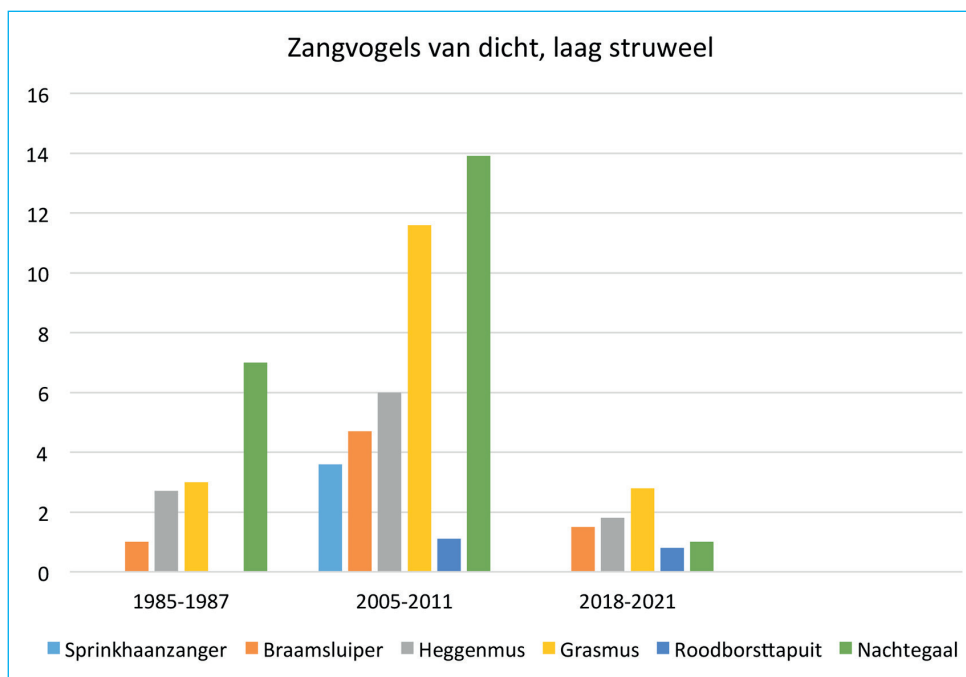
Vogels van dicht struweel

Met uitzondering van de Fitis – die in de jaren 80 zeer algemeen was – lijken deze vogels het talrijkst te zijn geweest in periode 2 om daarna weer af te nemen (zie afbeelding 8). Deze afname is, met uitzondering van de Fitis, niet terug te vinden in de landelijke trends, dus ook hier lijken lokale omstandigheden een belangrijke rol te spelen, bijvoorbeeld doordat veel struweel is gekapt.

Het lokale beeld is dat de hoogste aantallen van de soorten van dicht laag

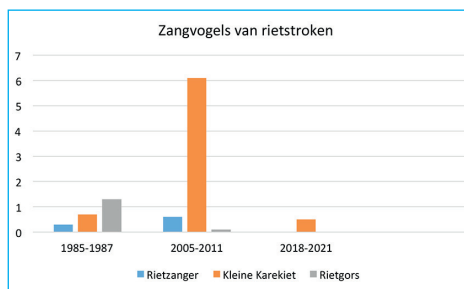
AFBEELDING 8: Zangvogels van hogere struwelen

AFBEELDING 9: Zangvogels van dicht, laag struweel

struweel in de tweede periode vallen (zie afbeelding 9). Met name de Nachtegaal, Grasmus en Braamsluiper springen eruit. Dit zou kunnen komen doordat in die periode meer geschikte vegetatie aanwezig was voor deze soorten, en zo herinnert Linda het zich ook. De Nachtegaal is een Rode-lijstsoort die in de duinstreek tegenwoordig nog in hoge dichtheden voorkomt en zelfs een lichte

stijging in aantallen laat zien. Ook de Grasmus neemt sinds de jaren 80 nog steeds landelijk toe. Maar dit is niet het geval in het Rozenwaterveld. Onderzoek wijst erop dat de exponentiële toename van het aantal damherten in de AWD daarvan de oorzaak is. Door hun grazen verdween veel van de ondergroei en daarmee broedgelegenheid voor Nachtegaal en Grasmus, en waarschijnlijk ook Braamsluiper en Fitis. Opvallend is ook dat de Sprinkhaanzanger in periode 2 ieder jaar vertegenwoordigd was met 2 tot 5 paren. In periode 1 en 3 zijn geen territoria van deze vogel vastgesteld, hoewel ze in de jaren zeventig wel geteld zijn en ook in de laatste periode ieder jaar aan de overkant van het kanaal een zingende vogel aanwezig was.

AFBEELDING 10: Zangvogels van rietstroken

Rietvogels

Rietzanger en Rietgors zijn in de derde

ZANGLIJSTER Foto: Ton Lansdaal

periode niet meer geteld als broedvogel. Dit heeft niets te maken met een landelijke trend (die voor deze vogels juist positief uitvalt). Het grote aantal Kleine Karekieten in periode 2 doet vermoeden dat er toen sprake was van een grotere en/of meer geschikte rietkraag langs het kanaal. De AWD hanteert een maai-beleid waarvan de ten grondslag liggende inzichten en de uitvoering niet altijd gelijk zijn gebleven. Ook de sterk toegenomen aantallen damherten eten de laatste jaren enthousiast van vers riet, waardoor in periode 3 alleen nog een enkele Kleine Karekiet tot broeden kwam.

Verdwenen soorten

Soorten die tijdens de eerste periode nog wel één of meerdere territoria in het Rozenwaterveld hadden, maar daarna niet meer, zijn Fazant, Scholekster, Wulp en Zomertortel. Fazanten werden

in de vorige eeuw in het duin uitgezet door jagers en hun jachtopzieners. De vogels werden 's winters bijgevoerd met granen. Dat uitzetten en bijvoeren is gestopt en de vos kwam, en zo zijn de aantallen Fazanten in de duinen sterk geslonken. De Wulp en Scholekster zijn in heel Nederland in duingebieden sterk achteruitgegaan. Vaak wordt de vos aangewezen als hoofdschuldige, maar de Wulp nam al duidelijk af in het duin voordat vossen er opnieuw hun intrek namen. Toegenomen recreatiedruk kan ook een belangrijke rol hebben gespeeld, zeker in een gebied waar wandelaars vrij van de paden mogen rondstruinen. Dat de Zomertortel als broedvogel is verdwenen zal voor niemand nieuws zijn. De landelijke afname bij deze soort is dramatisch te noemen, als oorzaken worden veranderingen in het broed- en overwinteringsgebied en de jacht genoemd.

Bosrietzanger (1987)	Buizerd (2008)	Knobbelzwaan (2021)
Turkse Tortel (2005)	Nijlgans (2009)	Krakeend (2021)
Wilde Eend (2005 en 2021)	Appelvink (2010 en 2021)	Wintertaling (2021)
Wielewaal (2006)	Putter (2018)	Kuifeend (2021)
Sperwer (2007 en 2008)	Fluiter (2021)	Fuut (2021)
Kauw (2008 en 2010)	Grauwe Vliegenvanger (2021)	Meerkoet (2021)
Boomvalk (2008)	Grauwe Gans (2021)	

AFBEELDING 11: zeldzame broedvogels van het Rozenwaterveld

Zeldzame broedvogels in het Rozenwaterveld

Van een aantal soorten is tijdens al die jaren inventariseren slechts in één of twee jaar een territorium vastgesteld. Deze soorten staan vermeld in afbeelding 11. De opsomming suggereert dat een aantal watervogels nieuwkomers waren in periode 3. In de AWD deed men echter aparte watervogeltellingen om de broedpopulaties van deze soorten vast te stellen. Het is dus goed mogelijk dat deze soorten tijdens de eerste twee perioden niet werden meegeteld bij BMP. In de broedvogellijst van 1975-1976 zijn watervogels wel opgenomen (zie afbeelding 3).

Conclusie en nawoord

Wat kan geconcludeerd worden uit al deze gegevens? Dat er over de afgelopen decennia veranderingen in de broedvogelstand zijn opgetreden in het Rozenwaterveld is duidelijk. Sommige soorten zijn afgenomen, anderen toegenomen. De soorten die zijn afgenomen zijn vaak de toch al zeldzamere broedvogels en het zijn de meer algemene soorten die het nog beter zijn gaan doen (uitzonderingen daargelaten). Dit is een beeld dat kenmerkend is voor het hele gebied van de AWD en het geldt voor heel veel andere gebieden, wereldwijd. Het beeld dat hier uit de cijfers naar voren komt is dat er sinds periode 2 toch wel een grote verarming in de broedvogelstand is opgetreden. De oorzaken hiervan zijn divers en verschillen per soort. Dat is een teleurstellende constatering. Desal-

niettemin zal de inventarisatie in het Rozenwaterveld ook dit jaar weer plaatsvinden, want meten is weten. Wij hopen op betere jaren.

Met dank aan allen die broedvogels hebben geïnventariseerd in het Rozenwaterveld en Vincent van der Spek en Linda van de Pavard voor het geven van nuttige feedback en waardevolle aanvullingen op deze tekst.

Bronnen

- *Broedvogelinventarisatie van Vinkenveld, Adamsstort en Rozenwaterveld in 1975 en 1976*, Publicaties Vogelwerkgroep Haarlem, Volume 7 - Issue 1 p. 61- 64
- H. Vader. (1986). *Broedvogelinventarisaties in de A.W.duinen*. Fitis, 22(2), 49-51
- H. Vader. (1998). *Veertien jaar broedvogelinventarisaties in de Amsterdamse Waterleidingduinen van 1984 tot en met 1997*. Publicaties Vogelwerkgroep Haarlem, 20(1), 1-59
- J. Odink. (1976). *Inventarisatie van het noordelijke deel van het Rozenwaterveld (terrein 32) in 1973*. Publicaties Vogelwerkgroep Haarlem, 6(1), 56-62
- Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. *Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering*. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen
- V. van der Spek, L. Schaap & A. Ehrenburg. (2018) *Dertig jaar broedvogelmonitoring in de Amsterdamse Waterleidingduinen*. Limosa 91, 108-122